

KIRSAL GÖÇÜN NEDENLERİ VE TARIMA ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ERZURUM İLİ İSPİR İLÇESİ KIRIK BUCAĞI ÖRNEĞİ*

Ertuğrul GÜREŞCİ¹, Ziya YURTTAŞ²

ÖZET

Bu çalışmada, Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı'nda meydana gelen ağır ve ileri düzeydeki göçün nedenleri ve tarıma olan etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, göç olgusunun teorik temelleri, dünyadaki ve Türkiye'deki göçle ilgili örneklere yönelik çalışmalar ve bölgeyle ilgili yayımlanan bilgi ve veriler kullanılarak, öncelikli olarak çalışmanın altyapısı oluşturulmuştur. Bölgedeki göçün nedenlerini ve etkilerini belirlemek için, 26 köyün tamamında tabakalı örnekleme yöntemiyle 91 hane reisiyle yapılan anket sonuçları kullanılmıştır. Göçün nedenlerini belirlemek için, anket sonucu elde edilen veriler kullanılarak probit yöntemiyle Sınırlı Bağımlı Değişken Regresyon modeli Limdep Programı'nda tahmin edilmiştir. Göçün tarıma etkisini belirlemek için, crosstab yöntemiyle tablolar oluşturularak deskriptif analizler yapılmıştır. Regresyon modeli sonuçlarına göre göçü; hanelerin köy dışında okuyan çocuğunun olması, hane reislerinin sosyal güvenceye sahip olmaması, göç eden akraba sayısı ve hanede birisinin gurbete çıkması gibi faktörler göçü tetiklemiş; sahip olunan çayır arazisi miktarı, başkasına ait arazi kullanımı, işletmelerde besicilik yapılması ve büyükbaş hayvan sayısı ise engellemiştir. Bu göçün tarıma etkileri ise; hayvan sayısının azalması, hayvan başına düşen çayır ve mera arazisi miktarının artması, tahıl üretiminin tamamen bitme noktasına gelmesi, yonca ve korunga gibi yem bitkileri ekim alanlarının azalması şeklinde olmuştur. Göçü önlemek için, model sonuçlarında da açıkça görüldüğü gibi; mevcut ve alternatif tarımsal faaliyetlerin iyileştirilerek artırılması ile ilgili tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu tedbirler alındığında, tarıma olumsuz etki eden, işletmelerin küçük ve dağınık olması, piyasa ile ilişkilerinin zayıf olması, verimsiz yerli ırklarla yapılan hayvancılık faaliyeti, değerlendirilemeyen çayır ve mera arazileri, çiftçiler arasındaki yetersiz işbirliği ve kooperatifleşme gibi olumsuz unsurlar ortadan kalkmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, İspir, Kırık, Kırsal Göç, Sınırlı Bağımlı Değişken Modeli

A Survey on the Causes of Rural Migration and Its Effects on Agriculture: An Example Kırık County, Ispir, Erzurum

ABSTRACT

In this study, we aimed to determine the causes for the high migration and their effects to the agriculture in Kırık County, Ispir, Erzurum. For this reason, we established the basis of the study by using the data and publications related to the regional and global migration. To determine the reasons for the regional migrations, we used the results from the survey applied to the 91 residents by using the stratified sampling method in 26 villages. For this purpose, we used Limdep software with Probit Estimation Procedure to estimate Limited Dependent Regression Model using the data from the survey. To determine the effect of migration to the agriculture, we established an analysis with tables formed by Cross tabbing. According to the result from regression model factors such as having children being educated out of the village, having social security, the number of the migrant relatives, and people living in foreign countries from the household provoked migration. The factors such as possessing more land renting more land, livestock fattening and the number of the cows owned block migration. The effect of this migration on agriculture was that the number of livestock decreased, the amount of grass and pasture land per animal increased, production of cereals was almost diminished, and the amount of the lands which can be used for forage crop farming was decreased. As it was seen in the regression results, to block migration, some precautions related to current and alternative agricultural activities should be taken. On the condition that these precautions are taken, factors affecting profitable agriculture negatively such as small and partitioned farms, weak market relationships, animal husbandry on non-productive native species, unutilized grass lands, insufficient unification cooperation among the farmers could be eliminated.

Keyword: Erzurum, Ispir, Kırık, Limited Depended Variable Model, Rural Migration

1. GİRİŞ

Göç; bir toplumun sosyal, ekonomik, kültürel ve politik yapısının değişim ve gelişimi ile yakından alakalı bir olaydır. Tanım olarak göç, nüfusun coğrafi hareketliliği olarak ifade edilmektedir. Doğanay (1994) göçü, nüfusun sürekli olarak yaşamış olduğu bölgeleri bireyler, aileler veya gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli yaşamak amacıyla, başka bir yere hareket etmesi olarak tanımlamıştır.

Kırsal göç, gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de toplumsal ve ekonomik gelişim ve değişimin en önemli belirleyici unsurlarından birisidir. Kırsal göç, tarımsal dönüşüm (ilkel tarımdan modern tarıma) ve ekonomik gelişmenin en genel sonuçlarından birisi olup, insanların tarımsal faaliyetlerden vazgeçip, kırsal bölgeleri terk etmeleri şeklinde ifade edilmektedir (Gounder 2005).

*Bu çalışma 2007 yılında Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

¹ Atatürk Üniversitesi İspir Hamza Polat MYO 25900, İspir/ERZURUM

² Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü 25240, ERZURUM

Dünyada özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kırsal göç sonucu büyük kentlerin sayıca ve nüfusça artması, bu ülkelerde sosyo-ekonomik ve politik kaygılara neden olmaktadır (Beauchemin and Schoumaker 2005). Kırsal göç sonucu, nüfus hareketi kentlere doğru olmakta ve sonuçta dünyanın kentsel nüfus oranında ciddi artışlar meydana gelmektedir. Keleş (1990) 1800 yılında, dünya nüfusunun sadece %1.70'i, nüfusu yüz bini aşan kentlerde yaşarken, bu oranın 1900'de %5.50'ye, 1970'te %22.00'ye yükseldiğini günümüzde ise %30.00'ların üzerine çıktığını ifade etmiştir.

Türkiye'nin kırsal nüfus oranı, gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi nispeten yüksek olmakla beraber, bu oran giderek azalmaktadır. 1927 yılında yapılan nüfus sayımı sonucuna göre, Türkiye'nin toplam nüfusunun %24.22'si kentsel, %75.78'i ise kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Ancak yıllar itibari ile nüfustaki değişim, kentsel alan lehinde bir eğilim göstermiştir. Şöyle ki, toplam nüfus içerisinde kentsel nüfus oranı 1950 yılında %25.04, 1970'te %38.45, 1990'da %59.01 ve 2000 yılında bu oran %64.90'a kadar yükselmiştir (Genel Nüfus Sayımı Sonuçları 2007).

Çalışma bölgesinin bağlı bulunduğu İspir ilçesinin 1990 yılında, toplam nüfusu 34 172'dir. Bu nüfusun %76.49'u bucak ve köylerde yaşıyor iken, 2000 yılında toplam nüfus 29 337'ye düşmüş ve toplam nüfus içerisinde bucak ve köylerin oranı ise %61.86'ya gerilemiştir.

Türkiye'de kırsal göçün nedenleri, genelde kırsal alandan kaynaklanan itici ve kentsel alandan kaynaklanan çekici faktörler olmak üzere, iki ana başlıkta toplanmıştır. Ancak sorunun ekonomik, sosyal, politik ve kültürel nedenleri de ayrı bir tartışma konusudur.

Dünyada kırsal göçün önlenmesi yönünde atılan adımların hareket noktasını, kır ve kent yaşam farklılığının azaltılması oluşturmaktadır. Bu farklılığın azaltılması için, kırsal tedbirlerin yanı sıra, kentsel alanda da bir takım tedbirlerin alınması gerekmektedir. Ancak göçün önlenmesinde, kırsal bölgelerin kalkındırılması, kentsel tedbirlerden daha çok ön plana çıkan bir gerçektir. Bunun için, tarımsal tedbirlerin yanı sıra tarım dışı tedbirlerden olan altyapı hizmetlerinin sağlanması, kredi olanaklarının geliştirilmesi, sağlık hizmetlerinin ulaştırılması ve toprak reformunun yapılması da önem kazanmaktadır (Beauchemin and Schoumaker 2005).

Türkiye'de kırsal göçün önlenmesi yönünde atılan adımların yetersiz olması, bu sorunun güncelliğinin korunmasında ve günümüze değin katlanarak artmasına önemli bir etkidir (Gökçe 1994).

Bu çalışmanın amacı; bölgedeki kırsal göçün nedenlerini, sonuçlarını ve çözüm önerilerini ortaya koymaktır. Bu çerçevede, göç sonucu bölgedeki nüfus ve yapısındaki değişimin tarımı nasıl etkilediğinin tespit edilmesi ve bu değişimin mevcut imkânlar

dâhilinde, göçün önlenmesi için nasıl değerlendirilebileceğinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Kırsal göç çalışması için bölgenin seçilmesinin temel nedenleri; bölgede kırsal göçün yoğun yaşanmış olması ve bu hareketin devam ediyor olması, bölgenin kırsal bir yapıda olması ve ekonomisinin önemli ölçüde hayvancılığa dayalı olmasıdır. Ayrıca, bölgenin ulaşım imkânlarının iyi olması ve bölge hakkında daha önceden bilgi sahibi olunması da bölge seçiminde etkili olan faktörlerdendir. Bölgenin sahip olduğu bu özelliklerin, çalışmanın amacına ulaşılmasında daha etkili olabileceği öngörülmüştür. Türkiye'de kırsal göçün nedenleri arasında yer alan, terör ve kan davası gibi nedenlerin bölgede olmaması, çalışmanın amaçlarının dağılmamasına neden olması bölge seçiminde isabetli bir karar verildiğini ifade edilebilir.

Bu çalışma; kırsal göç sorununa bölgesel bir anlayış içerisinde bakarak, hane reisleri ile yapılan anketlerden elde edilen veriler ve bu verilerin analizi ile daha detaylı ve kantitatif sonuçlar elde edilmesi açısından oldukça önemlidir. Böylece çalışmanın, Türkiye ve gelişmekte olan diğer ülkelerdeki kırsal göç çalışmalarından kaynaklanan boşluğun doldurulmasına katkıda bulunabileceği öngörülmüştür.

2. MATERYAL ve METOT

2.1. Materyal

Çalışmada birincil ve ikincil veriler kullanılmıştır. Birincil veriler, çalışma bölgesinde bulunan 26 köyün tamamında tabakalı örnekleme yöntemine göre seçilen toplam 91 hane reisi ile yapılan anketlerden elde edilmiştir.

Haas (2006) 1998-2000 yılları arasında, Fas'ta yapmış olduğu kırsal göç çalışmasında 507 hane halkı ile yapmış olduğu anketlerden veriler toplamıştır. Benzer anketler Beauchemin and Schoumaker (2005) tarafından çalışmalarda kullanılmıştır.

Çalışmanın ikincil veriler ise ulusal (DPT ve TÜİK) ve bölgesel (İlçe Tarım ve Milli Eğitim Müdürlüğü) kamu kurumlarının kayıtlarından ve konu hakkında daha önceden yapılmış yerli ve yabancı çalışmalardan derlenmiştir.

2.2. Yöntem

Çalışmada kullanılan yöntemler; örnekleme, anket sorularının hazırlanması, anketlerin yapılması ve analiz aşamaları olmak üzere ayrı ayrı olarak değerlendirilmiştir.

2.2.1. Örnekleme

Çalışmada kullanılan örnek (anket) sayısının tespiti için, köylerin seçiminde tam sayım metodu, örnek sayısının tespit edilmesinde ise tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tabakaların sınırlarının tespitinde ise köylerin nüfusları ve hane sayıları dikkate alınmıştır (Mberu, 2005).

2005 yılı verilerine göre bölgenin 26 köyünde toplam 491 hane ve bu hanelerde 2 158 kişinin yaşadığı tespit edilmiş ve bu bilgiler örnekleme için temel veri olarak kullanılmıştır. Örnek sayısı belirlenirken uç değerler (hane sayısının % 1.47'si) atılmıştır. Dolayısı ile on kişiden büyük haneler çalışma dışı bırakılmış ve bu oran %2.00'yi aşmadığı için istatistikî olarak önemsiz kabul edilmiştir. Bu nedenden dolayı 2005 yılında bölgede 491 hane bulunmasına rağmen hane sayısı 484 olarak dikkate alınmıştır. Benzer şekilde köylerin hane sayıları ve nüfusları da değişmiştir (Örneğin Akpınar Köyü'nde 12 nüfuslu bir hane bulunmakta ve bu hane çalışma dışı bırakılmıştır). Tabakalı örnekleme yöntemine göre, örnek büyüklüğü aşağıdaki formül kullanılarak tespit edilmiştir (Çiçek ve Erkan 1996).

$$n = \frac{\sum (Nh \cdot Sh)^2}{N^2D^2 + \sum Nh \cdot Sh^2}$$

Not: Nh: h. Tabakadaki birim sayısı; Sh: h. Tabakadaki standart sapması; N: Toplam birim sayısı; D: d/z; d: Ortalamadan belli bir oranda sapmayı (%5.00) ifade eder; Z: t dağılım çizelgesinde (N1) serbestlik derecesi ve belli bir güven sınırına ait t değeri.

Formüldeki hesaplamalar sonucu tabaka sınırları (hane genişlikleri) (1-5) ve (6-10) kişiden oluşan haneler olarak iki tabaka halinde Çizelge 1'deki gibi tespit edilmiştir (Mberu 2005). Tespit edilen anketler köylerin hane sayısı ve bu hanelerin barındırdığı nüfus dikkate alınarak her köy için anket sayısı tespit edilmiştir.

2.2.2. Anket Sorularının Hazırlanması

Anketlerin hazırlanmasında verilerin doğru, güvenilir ve çalışmanın amacına uygun olmasına önem verilmiştir. Hoşgör (1997) göç ile ilgili çalışmalarda, nüfus sayımları ve hane halkı anketlerinin kullanıldığını ifade etmiştir. Anket sorularının tespitinde aşağıdaki faktörler dikkate alınmıştır.

- Kırsal göç hakkında yapılmış yerli ve yabancı çalışmalar.

- DPT ve TÜİK'in göç ile ilgili dokümanları,

- Varsayımlar (Bölgede yapılan ön çalışma ziyaretleri ve köy muhtarları ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir). Bu varsayımlar arasında;

bölgenin kırsal bir yapıya sahip olması ve nüfustaki azalmanın en önemli nedeninin kırsal göç olduğu ilk sırada gelmektedir.

Anket soruları, bölgedeki kırsal göç eğiliminin nedenlerini ve tarıma etkilerini ortaya koyacak nitelikte hazırlanmıştır. Hazırlanan soruların cevaplayıcılar tarafından yanlış anlaşılmasını önlemek ve sorulara tam cevap verilmesini sağlamak için, anketler bir pre-test (ön test) çalışmasına tabi tutulmuştur (Örnekleme ve Anket 1999).

Anket sorularının temelini 'Köyden göç etmeyi düşünüyor musunuz' sorusu teşkil etmiş ve öncelikli olarak göç eğilimi tespit edilmeye çalışılmıştır (Yavuz ve diğ. 2004). Anket soruları; anketörün dolduracağı kısım (Köyün adı, anket numarası ve tabakası), hane reisini tanımlayıcı sorular, hanedeki eğitim, sosyal güvence, sağlık, göç eden akraba sayısı, gelir, köy ve kent yaşamı ile ilgili hane reisinin görüşleri ile ilgili sorular, tarımsal faaliyetler ve genel göç düşüncesi ile ilgili sorulardan oluşmuştur.

Yapılan pre test çalışmaları ile anketler yeniden düzenlenmiş ve ortalama görüşme süresi 10 dakika olarak tespit edilmiştir.

2.2.3. Anketlerin Yapılması

Son şekli verilen anketler, köylerin yol güzergâhları dikkate alınarak 7 gruba ayrılarak gerçekleştirilmiştir. Her grup köy, ziyaret edilmeden önce o grubun köy muhtarları ile önceden irtibata geçilmiş ve anket uygulamaları için uygun zaman ve yerin tespit edilmesi sağlanmıştır.

Anketler, tarımsal işlerin yoğun olmadığı dönemler dikkate alınarak, köy odasında, hane reisinin evinde veya köy meydanında yapılmıştır. Hane reislerinin soruları cevaplamada bazı ön yargıların giderilebilmesi için, ön çalışma ziyaretlerinin yanı sıra anket sırasında köy muhtarının da hazır bulunması ve bölge insanı ile yakın diyalogu olan başka bir kişinin de bulunması sağlanmıştır. Anket uygulaması öncesinde, hane reisine çalışmanın amacı ve bu bölgeye çalışmanın sağlayabileceği faydalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Anketler, köyde daimi ikamet eden hane reisleri arasından şansa bağlı olarak seçilerek uygulanmıştır.

3.2.4. Regresyon Analizi

Çalışmada; hane reislerinin köyden kente göç etme eğilimine hangi faktörlerin daha etkili olduğu tespit edilmesi amaçlanmış ve regresyon analizi bu yönde yapılmıştır.

Çizelge 1. Örnek sayısının tespiti ve tabakalara göre dağılımı

TS	(Nh)	(Sh)	(Nh.Sh)	(Nh.Sh ²)	(N)	n
(1 – 5)	376	1.07	402.59	431.05	63	69
(6 – 10)	108	1.17	126.14	147.33	20	22
Toplam	484	-	-	-	83	91

Not: Hesaplanan örnek sayısının %10.00'dan fazlası anket uygulanmış, ancak hatalı ve şüpheli bilgi içerilenler elenip örnek sayısı 91 olarak değerlendirilmiştir. Örnekleme %95.00 güven sınırlarında % 5.00 hata payı ile yapılmıştır.

TS: Tabaka sınırı, (Nh) : Tabakadaki örnek sayısı, (Sh) : Standart sapma, (Nh.Sh) : Tabakanın varyanslı ağırlığı, (Nh.Sh²) : Tabakanın varyanslı ağırlığı, (N) : Popülasyon sayısı, n : Anket sayısı

Anket kâğıtlarında gerekli düzeltmeler yapıp son şekli verilerek toplam 91 anket, göç etmeyi düşündüğünü ifade eden 60 ve düşünmediğini ifade eden 30 anket ayrı gruplar halinde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Regresyon analizi için kullanılacak modelde, bağımsız değişkenlerin tespiti için, kırsal göç üzerine yapılmış bilimsel çalışmalar ve bölgede ön çalışma ziyaretleri sonucu elde edilen izlenimler dikkate alınmıştır. Bu çalışma sonucunda; hane genişliği ve hane reisine ait bireysel sorular (yaş, eğitim durumu), hanenin köy dışında çocuğunun olup olmaması, sosyal güvence, köyden göç eden akraba sayısı, hane geliri ile ilgili sorular, hane reisinin gurbete çıkıp çıkmaması, hane reisinin kendisini tanımlaması ve tarımla ilgi sorular başlığı altında toplam 18 bağımsız değişken tespit edilmiştir.

Yavuz ve diğ. (2004) Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki kırsal göç eğilimini etkileyen faktörlerin analizinde, bağımsız değişkenleri; hane reisinin yaşı, eğitim durumu, hanede fiilen kalan nüfus, sahip olunan arazi miktarı, toplam sığır sayısı, işletme dışında çalışma, köyde sürekli yaşayıp yaşamaması, köyden göç eden akraba sayısı ve sosyal güvenlik sigortası başlıkları altında toplanmışlardır. Çalışma bölgesi ile benzer coğrafi ve sosyo-ekonomik yapıda olan söz konusu bu bölge ile çalışma bölgesindeki kırsal göç eğilimi benzerlik gösterdiği için, her iki çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler birbirine benzemektedir. Bu değişkenlerle ilgili veriler, göç etmeyi düşünen ve düşünmeyenlere ait olarak ayrı ayrı tespit edilerek birleştirilmiş tablolar halinde özetlenmiştir. Özetlenen bu bilgiler doğrultusunda, köyden göç etmeyi düşünüyor musunuz? Sorusu bağımlı değişken olarak ele alınmış ve göç eğilimi olanlar '1' olmayanlar ise '0' olarak kodlanmış, bağımsız değişken ise sorulara verilen cevap türüne göre sınırlı veya sürekli değişkenler olarak kullanılmıştır. Kodlanan veriler tek bir Excel dosyasında ilk sütunda bağımlı değişken, diğer sütunlarda ise bağımsız değişkenler anket sorularındaki sıralamaya göre sütunlar oluşturularak analize hazır hale getirilmiştir. Veriler Sınırlı Bağımlı Değişken Modelleri tahmin eden Limdep Ekonometrik Bilgisayar Programı ile probit yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir (Abramitzky 2007, Cornwell and Inder 2007, Yavuz ve diğ. 2004).

Analiz sonucunda; p değeri anlamsız ve katsayı değeri çok düşük çıkan; hane reisinin kendisini tanımlaması, sahip olunan arazinin parça sayısı, sahip olunan arazinin sulanabilirliği ve tarımsal faaliyetler için devletten yardım alma durumunu gösteren dört bağımsız değişken modelden çıkarılıp, model yeniden tahmin edilmiştir. Modelin fonksiyonu aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

$GC = f(HG, YAS, EG, DOS; SG, GAS, AG, GTK, GUR, ARZD, CAY, BAAR, BES, HS)$.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma bulguları anket sonuçlarının özetlenmesinden ve bu sonuçların istatistikî analizinden elde edilmiştir.

3.1. Haneler Hakkında Genel Bulgular

Örneği oluşturan hanelerin %71.80'ni (1-5), geriye kalanlar ise (6-10) kişiden oluşmaktadır. Bölgede hane genişliği göç sonucu azalmıştır. Bölgede ortalama hane genişliği 4.39 kişi olup bu oran Türkiye genelinde 4.50; Erzurum, Bayburt ve Erzincan İllerinde ortalama 5.58 kişidir. Hane reislerinin %17.58'inin yaşları (18-25), %71.41'i ise (26-55) arasında değişen yaşları vardır. Bölgede gençler iş bulmak ümidiyle kentlere göç etmiş ve bölgenin genç nüfus oranı azalmıştır. Erzurum'da kırsal göç sonrası 65 yaş ve yukarısına sahip olanların oranı %54.67 olduğu tespit edilmiştir (Genel Nüfus Sayımı Sonuçları 2000).

Bölgede göç sonucu okulların birçoğu kapanmış ve haneler çocuklarını okutabilmek için kentlere göç etmişlerdir. Ankete katılan hane reislerinin tamamı okur-yazar olup ilkököl mezunlarının oranı %85.71 olarak tespit edilmiştir. Aksoy (2007) çalışmasında hane reislerinin %31.30'unun ilkökölü bitirdiğini ortaya koymuştur.

Bölgede tarım ve tarım dışı mesleki eğitim sertifikasının oran düşük bir düzeydedir. Hane reislerinin yalnızca %39.56'sının mesleki eğitim kurusu sertifikasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, söz konusu bireylerin kentlere göç etmeleri halinde işsiz ya da vasıfsız işçi olabileceklerini göstermektedir. Kentlere göç edenler ile kentlerde çalışanlar arasında vasıflarından dolayı bir ücret farklılığı meydana gelmektedir (Lu and Song 2006).

Ancak bölgede tarımsal yayım çalışmasının etkili olabileceği bir gerçektir. Çünkü bu tür faaliyetlerin bölgedeki tarımsal faaliyetlere ve dolayısıyla ekonomik ve sosyal hayata olumlu etkide bulunabileceğine inananların oranı %91.80'dir.

Tarımda çalışanların sosyal güvenceden yoksun oluşları, kırsal göçü tetikleyen bir faktördür. Bölgedeki hane reislerinin %84.61'i sosyal güvenceye sahip olup bu oranın yüksek çıkmasının nedeni yeşil kart uygulamasıdır. Yavuz ve diğ. (2004) kırsal göçün nedenleri arasında sosyal güvenceden yoksunluğu önemli bir etken olarak göstermişlerdir. Hane reisleri uygulanması halinde %82.71'inin tarımsal sigorta kapsamında hayvancılık sigortası yaptırabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu durum bölgenin ekonomik yapısı ile de oldukça uyumludur.

Sağlık hizmetleri konusunda bölgede ciddi bir iyileşme olmasına rağmen ulaşım ve yeterli sağlık personelinin olmaması bu hizmeti sekteye uğratmaktadır. Hane reislerinin %98.80'nin sağlık hizmetlerinden yararlanabildiğini ifade ettikleri halde bu hizmetten hepsinin memnun olmadıkları tespit edilmiştir.

Akrabalık ilişkileri kırsal göç için belirleyici bir faktördür. Yavuz ve diğ. (2004) kırsal göçün nedenleri arasında köyden göç etmiş yakın akrabalarının olmasını göstermişlerdir. Bölgede bulunan hanelerin tamamının kente göç etmiş akraba sayısı köydeki akraba sayısından oldukça fazladır. Bu durum kentin çekiciliğini arttırmaktadır.

Kırsal göç ile gelir arasındaki ilişki, kırsal göç teorilerinin temelini oluşturmaktadır (Handbook in Economics 2001). Kırsal göç ile ilgili yapılan çalışmalarda, kentsel ve kırsal gelir farklılığının göçe neden olduğu ispatlanmıştır (Silveria et al., 2006).

Bölgede hane gelirinin %62.63'ünün aylık ortalama gelirlerinin 250 YTL'den düşük olduğu tespit edilmiş ve bu gelirin %75.82'sinin tamamını veya önemli bir kısmını tarımdan elde ettikleri tespit edilmiştir. Bölgede hem bir gelir düşüklüğü hem de gelirin tarımsal kısmının düşük olması kırsal göç teorileri ile uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Tarım dışı geliri olan hanelerin ise %40.00'ü bu gelirini gurbetten, %48.00'ü ise maaş (emeklilik, yaşlılık, malulen vs.) tarafından karşılandığı belirlenmiştir. Bölgede genç nüfus oranı azaldığından gurbete çıkanların sayısı ve süresi de azalmıştır. Ancak önceleri köyden gurbete çıkanların sonraları sürekli olarak göç ettikleri yerlerde ikamet etmeye başladığı tespit edilmiştir.

Kırsal göç sonucu toplumsal bir dönüşüm yaşanmakta ve köyler kısmen ketleşmekte, kentler ise köleşmektedir. Hane reislerinin %73.62'sinin köy yaşamını benimsediği belirlenmiştir. Yavuz ve diğ. (2004) kente göç etmeleri halinde köylülerin kent yaşamına alışmama gibi bir kaygı taşıdıklarını ortaya koymuşlardır.

3. 2. Tarımsal Bulgular

Çalışma bölgesinin genel ekonomik yapısı hayvancılığa dayalıdır. Ancak yaşanan göç nedeniyle tarımsal yapıda bir takım değişiklikler olmuştur. Bu değişim aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

- Büyükbaş hayvan sayısı azalmış, melez ve kültür ırklarının oranı artmıştır. Bölgede 1990 yılında 3 120 baş büyükbaş hayvan mevcut iken bu sayı 2006 yılında 1 820 başa düşmüştür. Benzer şekilde koyun sayısı da aynı dönemlerde 20 800 baştan, 1 820'ye düşmüştür. Türkiye'de aynı dönemlerde büyükbaş hayvan sayısı 11 377 000 baştan 10 526 440 başa, küçükbaş hayvan sayısı ise 40 553 000 baştan 25 304 325 başa düşmüştür (Büyükbaş Hayvan Islahı Projesi 2007). Hayvan sayısının bölgede azalmasının en önemli nedeni kırsal göç olarak gösterilebilir.

- İrat hayvan sayısı öylesine azalmıştır ki nerdeyse hiç yok denecek kadar kalmıştır. Bölgede genç iş gücündeki azalma traktör vb. tarımsal araçlarla ikame edilmeye başlanmıştır.

- Besicilik faaliyeti artmıştır. Bunun nedenleri olarak; köyden göç edenlerin kurbanlık hayvan gereksinimleri, pazarlama ve ulaşım hizmetlerindeki iyileşmeler ve besicilik konusundaki çiftçilerin genel

bilgi seviyelerindeki artışlar gösterilebilir.

- Tarımda azalan aile işgücü yerine yabancı iş gücü kullanımı artmıştır.

- Tarımsal arazilerin kullanım durumu ve üretim deseni değişmiştir. Bu değişimler; hayvan sayısı azalmasına paralel olarak hayvan başına düşen mera arazisinin artması, arpa, çavdar ve buğday ekim alanlarının azalması, işlenmeyen arazi miktarının artmasına neden olmuştur.

- Doğrudan Gelir Desteği (DGD), Mazot Desteği gibi bazı desteklemeler bölgede uygulama imkânına kavuşmuştur.

- Tapu ve kadastro faaliyetleri bölgede yasal sorunların devam etmesine rağmen büyük oranda tamamlanmıştır.

- Büyük Baş hayvan Islahı Projesi bölgede uygulama imkânına kavuşmuştur.

Yukarıda ifade edilen tarımsal dönüşüm, bölgedeki tarımsal alanda yapılacak faaliyetler için avantaj sağlayabilecek bir konuma getirilmesi için uygun alanlar oluşmuştur. İşletmelerin birleştirilmesi, arazi toplulaştırma çalışmaları, organik tarım, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği için yeni oluşumları yaratmıştır.

Yapılan anket çalışmaları sonucu bölgede aşağıdaki tarımsal bulgular elde edilmiştir:

- Ankete katılan hane reislerinin %81.31'i kendisini köylü, %5.49'u çiftçi ve geriye kalan %13.20'si ise kendisini her ikisi olarak ifade etmektedir. Hane reislerinin kendilerini bu şekilde tanımlamaları bölgedeki tarımsal gelirin düşüklüğünden kaynaklanabilmektedir.

- İşletmelerin %49.45'i (7-9) arasında parçadan oluşması bölgede tarımsal arazilerin parçalı olduğunu göstermektedir. Türkiye'de (1-3) parçadan oluşan işletmelerin toplam işletmelere oranı %43.30 olup bu oran bölgede %12.08 düzeyindedir (SSK Yıllığı 2001).

- Bölgede göç sonucu köyde kalanlar göç edenlerin arazilerini işletmektedirler. Ancak bu oran giderek azalmış ve sadece yakın akrabalarının çayır arazilerini işler duruma gelmiştir. Hane reislerinin %35.20'si kendi arazisi ile birlikte başkasına ait olan arazileri işletmektedirler. Ancak işletme bedeli olarak sadece %9.37'si para ödemekte geriye kalanlar ya tarımsal ürün vermekte ya da hiçbir bedel ödemektedir.

- Sahip olunan arazilerin %24.17'si tamamen sulanabilmekte, %50.54'ünün ise önemli oranda sulanabildiği tespit edilmiştir.

- Büyükbaş hayvan sayısı azalmakla birlikte, işletme başına düşen büyükbaş hayvan sayısı artmıştır. Hanelerin %36.26'sinin (2130) arasında değişen büyükbaş hayvana sahip olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de işletmelerin %59.70'i 1 ile 4 baş arasında değişen büyükbaş hayvana sahiptir (GAP Bölgesi'nde Büyükbaş Hayvan Sayısı 2007).

- Bölgede tarımsal ürünlerin üretiminde ciddi azalma medya gelmiştir.

- Besicilik yapan işletmelerin sayısı toplam işletmelerin %15.35 olduğu tespit edilmiştir.

Bölgede klasik tarımsal faaliyetlerin dışında alternatif tarımsal faaliyetler için belirli bir potansiyel mevcuttur. Bunların başında; organik tarım gelmektedir (Çakmakçı 2004).

Ayıldız (1992) tarım politikası kapsamı içerisinde tarımsal desteklemelerin önemli bir yer tuttuğunu ifade etmiştir. Bölgede hanelerin %82.41'inin tarımsal faaliyetler için devletten destek aldıkları belirlenmiştir. Ancak bu desteklerin tarıma dönüşümü fazla yansımamaktadır.

Tarımsal faaliyetlerin önemli bir gerçeği de tarımda kredi kullanımınıdır. Tarımda sermayenin yoğun kullanılması kullanılan kredi miktarını da arttırmaktadır. Ancak bölgede tarımsal kredi kullanım oranı %9.89 olup düşük bir düzeydedir.

Bölgede ayrıca kooperatifçilik yeterince gelişmemiş olup teşviki için uygun imkânâna sahip olduğu söylenilebilir. Toplum kalkınmasında kooperatifleşme bilincinin gelişmesi oldukça önemlidir (Yavuz 1996). Ancak KÖYDES (Köy Alt Yapısını Destekleme Projesi) kapsamında bölgede bir adet kooperatif kurulduğu ve kooperatifin kurulduğu köylerde hayvancılığın gelişme trendine girdiği tespit edilmiştir.

3.3. Genel Göç Eğilimi

Çalışma bölgesinde yaklaşık son yirmi yıldır artan oranda bir kırsal göç yaşanmış ve bu eğilim devam etmektedir. Hane reislerinin %67.03'ünün göç etmeyi düşündüğü ve bu kişilerin %43.95'inin bu düşünceye uzun zamandan beri, geriye kalan %56.05'inin ise son zamanlarda bu düşünceye sahip olduğu belirlenmiştir. Bu veriler bölgede göç eğiliminin devam ettiğini ve sorunlarının uzun zamandan beri var olduğunu hatta çözülemediği için sorunlardan kaçış olarak göç olgusunun ortaya çıktığını göstermektedir.

Göç etmeyi düşünenlerin %19.78'inin anket yapıldığı dönemde göç etmeyi düşündükleri, %13.18'inin gelecek sene, %67.04'ünün ise göç edecekleri zamanı belirlemediği tespit edilmiştir. Böylece bölgede bir göç gerçeğinin olduğu ancak bu konuda hane reisleri arasında çeşitli kaygılar (ekonomik ve sosyal) olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin göç haritası incelendiğinde, göçerin yoğun olarak batı bölgelerine doğru ve büyük şehirlere doğru olduğu görülmektedir. Göç etmeyi düşünen hane reislerinin %91.79'unun İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'ya göç etmeyi düşündükleri ortaya çıkmıştır. Gök (2006) Erzurum-Horasan İlçesindeki göçleri incelediği çalışmasında bu bölgelere doğru Horasan'dan göçlerin olduğunu tespit etmiştir. Bölgeden göçlerin bu kentlere doğru olmasının nedenleri arasında; akrabalarının buralarda oluşu, iş ve eğitim imkânlarının buralarda yoğunlaştığı düşüncesinin hâkim oluşu söylenebilir.

Kentlere göç edenlerin, kentlerdeki ekonomik

ve sosyal fırsatlara sahip olacakları beklentisi oldukça etkilidir. Göç etmeyi düşünen hane reislerinin %62.29'unun kente göç etmesi halinde ücretli bir iş bulup geçineceğini söylemesi ilginçtir. Çünkü bu kişilerin vasıfsız oldukları düşünülürse nasıl bir ücret ve yaşam standardına sahip olabileceği önemli bir gerçektir.

Kırsal göçün gelişmekte olan ülkelerde ciddi sorunlara neden olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak kırsal bölgelerden göç edenlerin bazılarının geri dönmeyi düşündüğü yapılan bazı çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Aslan ve Boz 2004). Çalışma bölgesinde hane reislerinin yaşanan bu göç olgusuna %76.92'sinin olumsuz baktığı tespit edilmiştir.

Başta tarımsal sorunlar olmak üzere diğer sosyal altyapı (eğitim, sağlık, ulaşım vs) sorunların çözülmesi halinde kırsal göçün önlenilebileceği bir gerçektir. Quisumbing and McNiven (2005) kırsal bölgelerin kentlerdeki gibi eğitim sağlık ve altyapı hizmetlerine kavuşturulmaları halinde bu bölge insanın kendi yaşamış olduğu bölgeleri tercih edeceklerini ileri sürmüşlerdir.

3.4. İstatistikî Analiz Sonucu Elde Edilen Bulgular

Çalışmada bağımlı değişken olan köyden kente göç eğilimi ve bunu etkileyen 18 adet bağımsız değişkenle çalışılan probit analizi sonuçları Çizelge 2'de verilmiştir.

On dört bağımsız değişken ile tahmin edilmeye çalışılan regresyon analizinde, yukarıda ifade edilen yedi değişkenin modeli oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu değişkenler ile bölgedeki kırsal göç eğilimi arasındaki ilişkinin yönü ise t değeri işareti ile belirlenmiştir. Değişkenlerin kodlanış biçimleri dikkate alınarak yapılan analiz sonucunda, bağımlı değişken olan göç eğilimi ile bağımsız değişkenleri oluşturan yedi faktör arasındaki ilişki aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

- Köy dışında okuyan çocuğu bulunan hane reisleri göçe daha eğilimlidir.

- Köyden göç eden akraba sayısı arttıkça, göç eğilimi artmaktadır.

- Yılın belirli dönemlerinde gurbete çıkan hane reisleri göçe daha eğilimlidir.

- Sahip olunan çayır arazisi miktarı arttıkça, göç eğilimi azalmaktadır.

- Yakını veya komşusunun arazisini işleyen hane reisleri göçe daha az eğilimlidir.

- Besicilik yapan hane reisleri göçe daha az eğilimlidir.

- Büyükbaş hayvan sayısı arttıkça, göç eğilimi azalmaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bölgede yaklaşık son yirmi yıldır bir kırsal göç yaşanmakta ve bu eğilim hane reisleri arasında devam etmektedir. 1990 yılında bölgeyi oluşturan 26 köyün

Çizelge 2. Sınırlı bağımlı değişken regresyon analizi sonuçları

**Değişken	Katsayı	Stan. Hata	T oranı	P değeri	Değiş. Ort.
HG	0,0383	0,0643	0,5970	0,5508	1,2417
YAS	-0,0151	0,0239	-0,6320	0,5274	2,8901
EG	0,0146	0,0630	0,2320	0,8165	2,0000
DOS	-0,1885	0,0670	-2,8140	*0,0049	1,3846
SG	0,1261	0,0652	1,9330	0,0533	1,2417
GAS	0,0456	0,0224	2,0350	*0,0418	3,6813
AG	0,0399	0,0426	0,9360	0,3495	1,4835
GTK	0,0700	0,0420	1,6670	0,0955	2,1758
GUR	-0,1301	0,0543	-2,3940	*0,0167	1,4175
KENT	-0,0372	0,0690	-0,5400	0,5895	2,0769
ARZD	0,0416	0,0277	1,5000	0,1336	3,1098
ARZP	-0,0167	0,0367	-0,4560	0,6481	2,5714
CAY	-0,1107	0,0295	-3,7510	*0,0002	3,1098
BAAR	0,1141	0,0575	1,9830	*0,0474	1,6483
SULAR	-0,0351	0,0384	-0,9120	0,3615	2,0109
BES	0,1261	0,0606	2,0790	*0,0376	1,6703
HS	-0,1276	0,0244	-5,6900	*0,0000	3,4395
TFDY	0,0647	0,0572	1,1320	0,2578	1,3516

* (P<0,05) olup istatistikî açıdan %5.00 önem seviyesinde önemlidir.

Not: Değişkenler Materyal ve Metot Bölümündeki gibi kısaltılarak yazılmıştır.

tamamında toplam 5 470 kişi yaşıyor iken 2005 yılında bu sayı 2 158 kişiye düşmüştür. Nüfus bu dönemlerde yaklaşık %60.54 oranında azalmıştır. Bölgede 91 hane reisi ile yapılan anketlerde hane reislerinin %67.03'ünün göç etmeyi düşündüğü tespit edilmiştir.

Göç sonucu bölgenin sadece nüfusunda bir azalma meydana gelmemiş aynı zamanda nüfusun yapısı da değişmiştir. Hane genişliği, genç ve çocuk nüfus oranı ve hane sayısı da azalmıştır.

Kırsal göç sonucu çalışma bölgesinde tarımsal, ekonomik ve sosyal yapıda da değişim olmuştur. Göçün en büyük etkisi tarımsal yapı, üretim ve üretim deseni üzerine olmuştur. Bu değişim bölge tarımı için yeniden yapılandırılma fırsatlarını da beraberinde getirmiştir. Bu fırsatların değerlendirilebilmesi için, ulusal ve bölgesel politikalara ihtiyaç vardır.

Bölgedeki kırsal göçün önlenmesi için devletten yoğun bir beklenti vardır. Ancak bu konuda sivil inisiyatiflerin ve bölge halkının sorunda paydaş olması önem arz etmektedir. Eğer bölgeden göç önlenemezse kamu yatırımlarının maliyeti daha da artabileceği gibi kentsel sorunlara da katkıda bulunacaktır.

Ancak kırsal göçün bölgede önlenmesi için mevcut bir altyapı potansiyelinin olduğu bilinen bir gerçektir. Bu altyapının en önemlisi bölge halkının sorunun çözümüne katkı sağlayabileceği ve buna istekli oluşlarıdır.

Kırsal göçün bölgede önlenmesi için;

- Mevcut tarımsal faaliyetlerle ilgili önlemler (büyükbaş hayvancılığın geliştirilmesi gibi).

- Alternatif tarımsal faaliyetlerle ilgili önlemler (arıcılığın, su ürünleri yetiştiriciliğinin, organik tarımın ve tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğinin bölgede geliştirilmesi).

- Diğer önlemler (Sosyal altyapı önlemleri-ulaşım-sağlık-egitim vs)

Yukarıda ifade edilen önlemlerin uygulanabilmesi için; devlet, Sivil Toplum Kuruluşları (STK), özel sektör ve bölge halkının işbirliği gerekmektedir. Bölgede çiftçilere yönelik eğitim çalışmaları ve çiftçilerin organize olmaları bu önlemlerin uygulama sürecini kısaltacağı bir gerçektir.

Son Notlar:

Söz konusu 7 grup: 1. Grup (Leylek, Kırık, Cibali Değirmendere); 2. Grup (Yunus, Yeşiltepe, Karaseydi, Kızılhasan, Mescitli); 3. Grup (Atürküten, Çayırbaşı, Bozan); 4. grup (Avcı, Mülk, Güneyköy, Gölyurt, Zeyrek, Akseki); 5. Grup (Alacabük, Karahan, Akpınar); 7. Grup (Ortaören, Yağlı, Yaylacık, Karakaya, İncesu).

Göç Modeli: (GC: Kente göç etme eğilimi (evet: 1, hayır: 0); **HG:** Hane genişliği; **YAS:** Hane reisinin yaşı; **EG:** Hane reisinin eğitim düzeyi; **DOS:** Dışarıda okuyan çocuk durumu (evet: 1, hayır: 0); **SG:** Hane reisinin sosyal güvenlik sigortası (evet: 1, hayır: 0); **GAS:** Köyden göç etmiş akraba sayısı; **AG:** Aylık ortalama gelir; **GTK:** Gelirin tarımsal kısmı; **GUR:** Hane reisinin veya yakının gurbete çıkması (evet: 1, hayır: 0); **ARZD:** Sahip olunan arazi miktarı (dönüm); **CAY:** Sahip olunan çayır arazinin miktarı; **BAAR:** Başkasına ait arazi kullanma durumu (evet: 1, hayır: 0); **BES:** Besicilik faaliyeti (evet: 1, hayır: 0); **HS:** Büyükbaş hayvan sayısı)

KAYNAKLAR

- Abramitzky, R., 2007. Testing self-selection in migration : Evidence from the Israeli Kibbutz. <http://economics.huji.ac.il/seminars/2007/abramitzki.pdf> (06.07.2007).
- Aksoy, M., 2007. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri'nde terörün neden ve sonuçları. <http://ecografya.com/siyasi/teror.html>. (10.07.2007).

- Aslan, M. ve Boz, İ., 2004. Kırsal alandan kentlere göçü etkileyen faktörler: Adana örneği. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat.
- Ayyıldız, T., 1992. Tarım Politikası Genel Politikalar ve Türkiye'de Durum. Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 620, 283 s, Erzurum.
- Beauchemin, C. and Schoumaker, B; 2005. Migration to cities in Burkina Faso : Does the level of development in sending areas matter?. World Development Vol. 33 (7), 1129-1152.
- Büyükbaş Hayvan Islahı Projesi (2007). Büyükbaş Hayvan Islahı Projesi Çiftçi El Kitabı. 40 s, Erzurum.
- Cornwell, K. ad Inder, B., 2007. Migration and employment in South Africa : When motivation surpasses the theory. [http:// ideas.repec.org/p/msh/ebswps/2004-2.html](http://ideas.repec.org/p/msh/ebswps/2004-2.html) (05.07.2007).
- Çakmakçı, R., 2004. Yok olan mirasımız. Yeşil İspir Dergisi, Sayı: 4, 1617.
- Çiçek, A. ve Erkan, O., 1996. Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örneklem Yöntemleri. Gazi Osman Paşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 12, 117 s, Tokat.
- Doğanay, H; 1994. Türkiye Beşeri Coğrafyası. Gazi Büro Kitabevi, 510 s, Ankara.
- GAP Bölgesi'nde Büyükbaş Hayvan Sayısı. (2007) www.gap.gov.tr/Turkish/Sss/c20.html. (10.07.2007).
- Genel Nüfus Sayımı Sonuçları. (2000). http://tuik.gov.tr/nufus_sayimi.htm. (11.04.2007).
- Gounder, N., 2005. Rural urban migration in Fiji : Causes and Consequences. USPEC Working Paper. No: 2005/12.
- Gök, Y., 2006. Horasan İlçesinde nüfus hareketleri. Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 16, Çizgi Kitap Evi, Konya
- Gökçe, O., 1994. Türkiye'de göç sorunlarına yeni yaklaşımlar. Türkiye 1. Tarım Ekonomisi Kongresi, İzmir.
- Haas, H., 2006. Migration, remittances and regional development in Southern Morocco. Geoforum (37), 565-580.
- Handbook in Economics 18. (2001). Handbook of Agricultural Economic. Value 1A, Human Capital : Migration and Rural Population Change 741 p, 457 - 503
- Hoşgör, Ş., 1997. Türkiye'de kantitatif yöntemlerle dolaylı göç tahminleri, sorunlar ve yaklaşımlar. Türkiye'de İç Göç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı, Bolu.
- Keleş, R., 1990. Kırdan kente göçün tarihi ve Türkiye'nin durumu. Tarım Orman ve Köy Dergisi, Sayı: 57, 67.
- Lu, Z. and Song, S., 2006. Rural urban migration and wage determination : The case of Tianjin, China. China Economic Review (17), 337-345.
- Mberu, M. U., 2005. Who moves and who stays ? Rural out migration in Nigeria. Journal of Population Research. Vol. 22, No. 2.
- Örnekleme ve Anket. (Anonim 1999). Sorularla İstatistikler Dizisi. DİE Yayınları, 46 s, Ankara.
- Silveria, J. J., Espindola, A. L. and Pena, T. J. P., 2006. Agent based model to rural urban migration analysis. Physica A (364), 445-456.
- SSK Yıllığı, (2001) Yıllık İstatistik Bilgisi www.ssk.gov.tr (08.07.2007).
- Yavuz, F., Aksoy, A., Topçu, Y. ve Erem, T., 2004. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde kırsal alandan göç etme eğilimini etkileyen faktörlerin analizi. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat.

- Yavuz, O., 1996. Gelişmekte olan ülkelerde kooperatifçiliğin toplum kalkınmasında ve demokratikleşmedeki yeri. Türk Kooperatifçilik Kurumu, Karınca Kooperatif Postası, Sayı: 712, 2123.
- Quisumbing, A. R. and McNiven, S., 2005. Migration and the rural urban continuum : Evidence from the Rural Philippines. Discussion Paper BRIEFS, Food Consumption and Nutrition Division of the International Food Policy Research Institute. No: 197.

Sorumlu Yazar

Ertuğrul GÜREŞÇİ

ispir_ert@hotmail.com

Geliş Tarihi : 24.04.2008

Kabul Tarihi : 15.05.2008